

NÉVMAGYARÁZATOK

MIZSER LAJOS

Emőke. Általános az a nézet, hogy ez a név régi magyar személynév felújítása (pl. Kálmán Béla: *Nev.vil.*⁴, Ladó János: *MU.*). A közszói jelentés alapján logikusnak is látszik, de az *Emőke* női nevet a régiségből kimutatni nem tudjuk. Magamról is kritikát kell mondanom: egy régebbi cikkemben (Nyr. CII, 476) azt állítottam, hogy ez a név a Zalán futásában szereplő *Emő* nőiesítése. Ebből csupán Vörösmarty szerzősége az igaz. Műveit végigolvasva vettem észre, hogy a Zalán futását időben megelőző A hűség diadalma című eposzában már szerepel ez a név, így: *Emőke* formában. Igen kevés a valószínűsége annak, hogy az akkor már elavult *Emő* szót látta volna el kicsinyítő képzővel a költő. Valószínűbb viszont az a feltevésem, hogy helynevet használt fel mintegy archaizáló elemként, mint pl. a *Gárdon*-t is. *Nagyemőke* (ma: Vel'ké Janikovce) Nyitra megyei helység lehetett a névadás alapja (ez a gyakorlat egyébként többször is előfordul Vörösmarty névadásában). Balagi Mór az *Emreke* növénynév változatának tartja: „*Emőke* l. *Emreke*... tojásdad, szőrös gyümölcsű növény az öthimesek közül” (A magyar nyelv teljes szótára. Pest. 1868–73. I, 313).

Gárdonyi Géza Láthatatlan emberében már az egyik főszereplőt hívják *Emőké*-nek. A Pesti Hírlapban 1901-ben folytatólágosan megjelent regény hősnőjének a nevét először Vörösmarty hatásának tulajdonítottam. Inkább visszatértem a helynévi eredethez, hiszen Gárdonyi is nagyon szívesen használt helyneveket hun személynévként; többek között *Emőke* apjának, *Csáth*-nak a neve is az, de folytathatjuk a sort pl. a következőkkel: *Orgovány*, *Tarna*, *Kászon*, *Dorog*, *Kamocsa* stb.

Nyilván a regény szélesebb körben való megismerése után, kb. a 20-as, 30-as években keresztelték az első *Emőké*-t, bár Lengyel Zoltán (Magyar névkönyv. Bp. 1917. 194) az ajánlott nevek közé teszi. Büky Béla (A fővárosi keresztnévadás hatóerői. Bp. 1961. *NytudÉrt.* 26. sz. 50.) 1945-től hoz előfordulásokat.

Ilma. E nevet Vörösmarty Mihályhoz szokás kapcsolni. Nézzük a tényeket! Az ÖM. 9. kötet (Bp., 1989) a jegyzetekben közli a Csongor és Tünde vázlatában, illetve a kéziratban szereplő neveket. *Ilma* a vázlatban *Galiba* (ez mintegy megfelel a férjének, *Oktondi*-nak, a későbbi *Balgá*-nak). A kéziratban először *Perzsi*, *Pilla*, *Ilka*, *Csilla*, a 257–8. sortól kezdve *Ilma*. A darabban maga a szereplő magyarázza meg a névválasztást rögtön az elején: „Csongor: Böske, állj meg, / Böske, kérlek.” „*Ilma* (jó): *Ilma*, kérem, / Oly

paraszt név nincs divatban, / Ahol Tünde tart lakást". A név megváltoztatását tehát értjük. Az ÖM. 9. kötetének jegyzeteiben ezt olvashatjuk (731): „Ez a mű 1829. és 30. között Kisfaludy Aurorája számára készült (Gyulai Pál)". S valóban Kisfaludy Károlynak az Epréslány című románcának kedves nőalakját *Ilma*-nak hívták. Mivel Kisfaludy 1828-ban írta és jelentette meg a verset, őt kell tekintenünk a név megalkotójának. Az Epréslány témáját később Vörösmarty is feldolgozta a Szép Ilonka című versében, így igen valószínű, hogy Vörösmarty az *Ilona* név változatának fogta fel. Ebben a jegyzet is megerősít: „Az *Ilma* nyilvánvalóan az *Ilona* név változata, s arra utal, hogy a lány Tündér Ilona — Tünde — különleges világába tartozik” (802). Az újabb alátámasztást Czuczor Gergely szolgáltatotta az 1832-ben írt Hunyad című hősköltemény-töredékében: „S deli tündérként hátán hordozta is *Ilma*-t / Róna Szerém mezején”. Egy ismeretlen személynek annyira megtetszett a név, hogy képzős alakjában álnévként használta: „Az álnevű *Ilmay* még igen gyakorlatlan a versírásban” (Petőfi szótár II, 372). Hogy ki viselte elsőként ezt a keresztnévet, nem tudjuk. Büky Béla 1896-ból már hoz adatot rá (i. m. 55). Lengyel Zoltán (i. m. 195) az ajánlott nevek között sorolja fel. Először a protestáns naptárakban szerepel; pl. az 1928. évi Református Almanachban: április 18-án, s azóta folyamatosan ez a napja. A római katolikus egyház Fekete Antal (Keresztneveink, védőszentjeink. Bp., 1974) szerint védőszentet adott minden ún. pogány névnek, így az *Ilma*-nak is, mégpedig Szent Aetheriust. Miért éppen őt? Tudniillik a finnben van azonos hangalakú női név, s noha a két *Ilma*-nak semmi köze egymáshoz, a finn nevet fordították le latinra.

Végezetül megállapítható, hogy Kisfaludy Károly volt a név megalkotója. Az általa létrehozott nevek többsége (pl. *Elda*, *Elte*, *Emelka* stb.) megmaradtak egy-egy mű keretén belül. Ez történt volna az *Ilma*-val is, ha Vörösmarty nem szerepeltette volna mindmáig igen népszerű művében. Más szavakkal: Vörösmarty nélkül ma nem lenne keresztnév.

Lenke. Ezt a nevet a MU. a következőképpen magyarázza: „A 19. században keletkezett magyar névalkotás, a német *Lenchen* képzőmagyarító fordítása” (76). Ennek azonban ellentmond épp a XIX. századi szakirodalom, így CzF.: „*Lenke*: Kis, fiatal Magdolna, melynek utórészből (*lena*) alakultak: *Lenka*, *Lenke*, *Lencsi*” (III, 1413). Ballagi Mór szerint a „*Lenka*, *Lenke*: Magdolna kicsinyített alakja” (i. m. II, 179). Maga a *Lenke* név először Vörösmarty Mihály: Várnász című, 1833-ban megjelent drámájában fordul elő. Felvetődhet a kérdés: vajon Vörösmarty honnan vette? Ismét ki kell emelni, hogy Vörösmarty névadó gyakorlatában sokszor használ helynevet személynév gyanánt, pl. *Kolta*. A *Lenke* mint helységnév kétszer is előfordul: Bódvalenke (Abaúj-Torna) és Sajólenke (Gömör és Kishont, ma:

Lenka), sőt nemesi családok neveként is ismeretes: *Lenkey* (*Nenkey*). Természetesen azt sem zárhatjuk ki, hogy az akkor már meglevő *Lenka* becenevet „igazította ki” az *Etelka* – *Etelke* mintájára. Hogy megvolt, bizonyítja Kölcsey Ferencnek Szemere Pálhoz 1835-ből keltezett levele, amelyben az önéletrajzát írta meg. Ebben panaszkodik, hogy 1825–6-ban vissza kellett adnia testvérének leányát, Kölcsey *Lenkát* szüleinek. Csorba Sándor szíves közlése szerint (ezúton is köszönöm) a kislányt *Helenkának* hívták. Petőfi említőnévként használja egyik versében (*Lenke* sírján). A *Lenke* név tehát élt a *Lenka* mellett. Szabó T. Attila (A kolozsvári becenevek a XVI–XIX. században. Bp., 1968. NytudÉrt. 59. sz. 56–7) 1859-től adatolja, s a *Helena* névből vezeti le, bár megjegyzi, hogy mások szerint a Magdolnából származik. A következőket írja: „Az 1864-i kijegyzésben az anyanévben jelentkező *Lenka* és leánygyermeké nevében jelentkező *Lenke* névváltozattal kapcsolatban érdemes hivatkozni arra, hogy a múlt század derekán született apai nagyanyám ugyancsak *Lenka*, egyik, századvégen született leányunkája pedig a *Lenke* nevet viselte. Mindkét esetben úgy látszik, a mélyhangú képzőjű változatot már komoly hangulatú névnek, azaz keresztnévnek, a magashangút meg inkább becejellegű névnek tekinthették”. Ezt Petőfi is alátámasztja, hiszen Csapó Etelkát Etelkének nevezte. Hajdú Mihály (Magyar becézőnevek. Bp. 1974. 296, 298) erősíti is, cáfolja is a fentieket. A *Lenke* névnek Röszkén van az idősebbek megszólításaként *Lenka* változata is. Sopron környékén a Magdolnának a *Lenke* és a *Lenka* becéző alakja egyaránt előfordul. Ormánsági *Lenke* adatát Hajdú csak megcsillagozva köti a Magdolnához, mivel az vonatkozhat a Helenára is. Érdekes kiegészítő adatot hoz J. Soltész Katalin Kodolányi János: Vízválasztó című regényének névadása kapcsán: (a regény) „...két szereplője, aki lázadást kísérel meg a nyomasztó ormánsági életforma ellen, a városias *Dezső*, ill. *Lenke* nevet viseli” (A tulajdonnév funkciója és jelentése. Bp. 1979. 160–1).

Jókai Mór: A fekete vér című, 1891-ben megjelent regényében vezetőnévként szerepel: „*Lenke* Lőrincz tábornok magyar indigena volt, ki a honosságot valódi érdemeiért nyerte...” (ÖM. Bp. 1969. 6). Természetesen nem keresztnévből alakult, hanem a német *Lenke* ‘gelenkig’ átvétele (Bahlow, H.: Deutsches Namenlexikon. München. 1967. 313.).

A környező országok nyelvei is inkább a *Helena* névre mennek vissza: szerb: *Lénka* (<Ilona; Nem-magyar keresztnévek jegyzéke. Bp. 1909. 13), horvát: *Lenka* (<Magdalena; Prosvjetin imenslov. Zagreb. 1984. 92), szlovák: *Lenka* (<Helena, Magdalena, újabban: Eleonóra; Slovník slovenského jazyka. Bratislava. 1968. VI, 138), cseh: *Lenka* (<Magdalena, Helena, Apolena stb.; Kopečný, F.: Průvodce našimi jmény. Praha. 1974. 90), román: *Lenca* (<Elena; Constantinescu, N. A.: Dictionar onomastic romînesc. Bucureşti. 1963. 50). Azt hiszem, ekkora egybeesés nem lehet véletlen. Így igen

valószínűnek tartom az idegen átvételt — földrajzi fekvés szerint, hiszen a *Lenka* név az ország minden részében előfordul(t), még ha nem is nagy számban. Alighanem a *Lenké*-t érezhettük magyarosabbnak, s ezért vált a XIX. század végére keresztnévvé. Büky (i. m. 59) 1895-től hoz adatokat. Lengyel (i. m. 196) az ajánlott nevek közé teszi.

A *Lenke* (a *Linkával* együtt) szerepel a Pesti Hírlap 1916. évi naptárának a névnapok betűsoros jegyzékében (július 16.), a naptári részben nem. Az 1928. évi Református Almanach július 23-ra teszi, s ez az általános ünnepelt Lenke-nap. A MU.-ben ezenkívül még két Lenke-nap fordult elő: július 22. (Magdolna-nap) és augusztus 18. (Ilona-nap). A legismertebb névviselő Bajza József lánya, Beniczkyne Bajza Lenke (1840–1906) író volt.